

Marcin Adamski

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy

KONDYCJA EKONOMICZNO-FINANSOWA ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH W POLSCE

ECONOMIC AND FINANCIAL CONDITION OF AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVES IN POLAND

Słowa kluczowe: rolnicze spółdzielnie produkcyjne, gospodarstwa spółdzielcze, wyniki ekonomiczne

Key words: agricultural production cooperatives, cooperatives farms, economic results

JEL codes: Q12

Abstrakt. Celem artykułu jest przedstawienie sytuacji ekonomicznej gospodarstw wielkoobszarowych funkcjonujących w formie rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP) w latach 2013-2015. Podstawę do takiej analizy stanowiły dane ze spółdzielni biorących udział w rankingu 100 najlepszych RSP, który rokrocznie powstaje w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB. Z przeprowadzonych analiz wynika, że badana grupa spółdzielni w 2015 roku osiągnęła gorsze wskaźniki finansowe niż w latach poprzednich. Nie spowodowało to jednak zaprzestania inwestycji i modernizacji w tych gospodarstwach.

Wstęp

Spółdzielnie są dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą [Dz.U. 1982, nr 30, poz. 210, art. 1]. Funkcjonowanie spółdzielni można w wielu aspektach przyrównać do przedsiębiorstwa, którego udziałowcami są jego członkowie [Adamski 2008]. Analizując przy tym wartości, na których oparta jest idea spółdzielczości, należy stwierdzić, że jako podmiot funkcjonujący w gospodarce rynkowej równorzędnie realizuje zarówno funkcje gospodarcze, jak i społeczne. Pogląd postrzegania spółdzielni jako przedsiębiorstwa przedstawili w swojej pracy Peter Helmburger i Sidney Hoos. Autorzy ci stwierdzili, że spółdzielnia to podmiot, który składa się z osób posiadających własne przedsiębiorstwa [Helmburger, Hoos 1995]. Gospodarstwa spółdzielcze występują w wielu państwach Unii Europejskiej (UE), tworząc je wielorodzinne gospodarstwa rolne, których członkowie łączą pracę w swoim gospodarstwie z członkostwem w spółdzielni [Brzozowski 2005]. W Polsce zarejestrowanych jest około 1050 rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP), z czego według szacunków, czynną działalność gospodarczą prowadzi 698 jednostek [KZRRSP 2016]. W spółdzielniach tych zrzeszonych jest około 9,7 tys. pracujących członków [Łączyński 2017], spółdzielnie są również sezonowym miejscem pracy dla kolejnych 8000 osób. RSP gospodarują na areale około 226 tys. ha użytków rolnych (UR), co stanowi 1,5% powierzchni UR w kraju [Adamski 2016].

Materiał i metodyka badań

Celem artykułu jest przedstawienie aktualnej sytuacji ekonomiczno-finansowej w spółdzielniach. Dane pochodzą z badań spółdzielni biorących udział w kolejnych edycjach rankingu „Lista 100 najlepszych RSP” za lata 2013, 2014 i 2015, opracowywanego w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB (IERiGŻ-PIB). Dokonana analiza RSP w głównej mierze koncentruje się na prostych wskaźnikach ekonomicznych, tj. przychodach ogółem, wartości dodanej, dochodowości działalności gospodarczej, wskaźniku generowania gotówki operacyjnej oraz indeksie tworzenia wartości.

Przychody ogółem określono jako sumę przychodów ze sprzedaży produktów i zrównanych z nimi pozostałych przychodów operacyjnych (pomniejszonych o zysk ze zbycia aktywów niefinansowych) i przychodów finansowych. Wskaźnik wartości dodanej obliczono jako stosunek wartości dodanej do przychodów ogółem. Wartość dodaną określono przez dodanie jej składników: dochodu ogólnego, amortyzacji, podatku rolnego i innych podatków obciążających koszty, czynszu dzierżawnego, kosztów kapitału obcego (odsetki), kosztów wynagrodzeń pracowników najemnych wraz ze świadczeniami oraz świadczenia na rzecz członków spółdzielni. Wskaźnik dochodowości działalności gospodarczej obliczono jako stosunek dochodu ogólnego do sumy przychodów: ze sprzedaży produktów i zrównanych z nimi, pozostałych przychodów operacyjnych oraz przychodów finansowych. Wskaźnik generowania gotówki operacyjnej określono stosunkiem nadwyżki operacyjnej netto do sumy przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi, pozostałych przychodów operacyjnych (pomniejszonych o zysk ze zbycia aktywów niefinansowych) i zysków nadzwyczajnych. Nadwyżka operacyjna powstała przez odjęcie od wpływów z działalności operacyjnej wydatków na nią poniesionych. Z kolei wpływy policzono jako sumę przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi pozostałych przychodów operacyjnych (pomniejszonych o zyski ze zbycia aktywów niefinansowych) i zysków nadzwyczajnych. Wydatki natomiast obliczono przez dodanie do kosztów działalności operacyjnej (pomniejszonych jednak o amortyzację) pozostałych kosztów operacyjnych (ale z wyłączeniem straty ze zbycia aktywów niefinansowych), strat nadzwyczajnych i obowiązkowych obciążeń wyniku finansowego. Indeks tworzenia wartości (właścicielskiej) jest ilorazem rentowności (dochodowości netto) kapitału własnego na koniec roku oraz jego kosztu. Ten ostatni ustalono jako sumę rentowności aktywów bez ryzyka oraz premii za ryzyko finansowe. Jako aktywa bez ryzyka przyjęto średnie oprocentowanie lokat bankowych złożonych na okres do dwóch lat włącznie (np. w 2015 roku wyniosło ono 1,87 w stosunku rocznym). Premię za ryzyko określono z kolei jako iloczyn różnicy między ww. rentownością lokat bankowych (1,87 %), a oprocentowaniem długu każdego gospodarstwa (stosunek zapłaconych odsetek do sumy zobowiązań długo- i krótkoterminowych na koniec roku) i stopnia zadłużenia kapitału własnego (ww. sumę zobowiązań długo- i krótkoterminowych podzielono przez wartość kapitału własnego na koniec 2015 roku).

Oceny ekonomicznej dokonano dla całej zbiorowości w trzyletnim panelu gospodarstw, jak również w podziale na 3 kierunki produkcji: mieszane – w którym występowała mniej więcej równowaga produkcji roślinnej i zwierzęcej; roślinne – w którym miała miejsce zdecydowana przewaga produkcji roślinnej nad zwierzęcą; zwierzęce – w którym przeważała produkcja zwierzęca nad roślinną. Należy zaznaczyć, że ukierunkowanie produkcji zostało samodzielnie określone przez uczestników rankingu na podstawie przeważającego udziału sprzedaży określonych rodzajów produktów w sprzedaży ogółem.

Wyniki badań

Rok 2015 nie był dla rolnictwa udany, w wielu obszarach Polski rolnicy musieli borykać się z wielotygodniową suszą, która spowodowała znaczące straty w produkcji roślinnej. Mimo niekorzystnego przebiegu pogody i wyjątkowo niskich plonów, duże zapasy sprawiły, że ceny płodów rolnych wzrosły nieznacznie, co przełożyło się bezpośrednio na obniżenie wielkości sprzedaży. Ta niekorzystna sytuacja była wyraźnie widoczna w prezentowanych wynikach spółdzielni za 2015 rok (tab. 1). Wskaźnik dochodowości działalności gospodarczej obniżył się w relacji do 2014 roku o 3 p.p., była to więc zamiana odczuwalna. W perspektywie ostatnich 3 lat w RSP odnotowano 10-procentowy spadek dochodowości działalności gospodarczej. Podobne relacje między latami 2015 i 2014 obrazuje wskaźnik wartości dodanej, choć w przypadku tego wskaźnika, zaobserwowane zmiany miały łagodniejszy charakter.

Na obniżenie dochodów RSP, oprócz suszy i sytuacji rynkowej, oddziaływał również jeszcze jeden czynnik, a mianowicie wysokość strumienia dotacji. Należy przypomnieć, że płatności, które spółdzielnie otrzymały za 2015 rok, wypłacane były według nowej formuły, która była korzystniejsza dla gospodarstw do 30 ha. Spółdzielnie jednak, mimo swojej wielorodzinnej

Tabela 1. Sytuacja ekonomiczno-finansowa RSP w latach 2013-2015 (N = 90)
 Table 1. Economic and financial situation RSP in the years 2013-2015 (N = 90)

Wyszczególnienie/Specification	Lata/Year			2015 2013 x 100
	2013	2014	2015	
Przeciętny obszar badanej RSP/Average area RSP [ha]	544,2	538,6	532,5	97,9
Przychody ogółem na 1 ha [tys. zł]/Total revenues per 1 ha [thous. PLN]	11,2	11,1	10,7	95,5
Pracujący na 100 ha UR [os.]/Employed on a 100 ha [persons]	4,7	4,2	4,1	87,2
Wartość dodana [tys. zł/os.]/Value added [thous. PLN per person]	84,4	93,5	84,5	100,1
Wskaźnik wartości dodanej/Value added ratio [%]	40,6	42,0	40,4	99,5
Wskaźniki dochodowości/Indicators of profitability:				
Pracy członka [zł/os.]/Per working member [PLN per person]	53,0	59,3	48,4	0,91
Działalności gospodarczej/Economic activity [%]	23,7	24,5	21,5	90,7
Indeks tworzenia wartości/Value creation index	0,93	1,16	-0,29	-
Wskaźnik generowania gotówki operacyjnej/Generating cash ratio [%]	10,2	10,6	6,5	63,7
Stopa inwestycji/Investment rate [%]	1,81	1,38	1,19	65,7
Wskaźnik generowania gotówki operacyjnej/Generation operating cash [%]	10,2	10,6	6,5	63,7

Źródło/Source: [Kulawik (red.) 2014, 2015, 2016]

formy, były przy podziale środków traktowane jako jeden podmiot, co skutkowało obniżeniem kwoty otrzymanej dotacji. W przeliczeniu na 1 ha w RSP kwota wsparcia wyniosła w 2014 roku 1141 zł, podczas gdy w 2015 już tylko 970 zł (spadek o 15%). Niższe dochody w spółdzielniach w 2015 roku spowodowały, że wskaźnik udziału dotacji w dochodzie nie obniżył się tak znacznie jak wysokość dotacji liczona na 1 ha, to jednak poziom udziału dotacji był najniższy od momentu wprowadzenia tego instrumentu w Polsce w 2004 roku.

Gorsze uwarunkowania ekonomiczne spowodowały, że rok 2015 był kolejnym, gdy spółdzielnie ograniczały zatrudnienie. W latach 2013-2015 przeciętnie w RSP zlikwidowano co 10. miejsce pracy, co w przypadku miernika zatrudnienia na 100 ha UR spowodowało jego obniżenie o 13%. Wydajność mierzona wartością dodaną na osobę zatrudnioną spadła w relacji do poprzedniego roku o 4% i była zbliżona do poziomu, który obserwowano dwa lata wcześniej. Ograniczenie zatrudnienia nie zdołało jednak wyhamować spadku dochodowości pracy, dochód przeliczony na członka spółdzielni zmalał z 59,3 tys. zł w 2014 roku do 48,4 tys. zł.

Pogorszenie sytuacji finansowej spółdzielni widoczne było również przy analizie wskaźnika generowania gotówki operacyjnej. Do tej pory zdolność spółdzielni do generowania wolnych środków pieniężnych zmieniała się na ogół w niewielkim stopniu, tak też było w latach 2013 i 2014, podczas gdy w ostatnim roku uległa obniżeniu o 36,3%. Sytuacja taka prowadzi zwykle do ograniczania inwestycji, co w 2015 roku w zbiorowości RSP rzeczywiście zaszło. Przeciętna stopa inwestycji wskazywała na rozszerzony tryb reprodukcji majątku, jednak jej wysokość była niższa niż w 2014 roku i zdecydowanie niższa niż w 2013 roku.

Analiza prowadzonych inwestycji w spółdzielniach wykazała, że w latach 2013-2015 11% spółdzielni nie inwestowało w ogóle. Dalsze 32% prowadziło inwestycje na niewielką skalę, nieprzekraczającą wysokości odpisów amortyzacyjnych. Największą część badanej grupy, bo 57% RSP, wykazywała rozszerzony stopień reprodukcji majątku – z tej grupy co trzecia RSP poniosła dwukrotnie wyższe nakłady na inwestycje niż poziom odpisów amortyzacyjnych. Krytyczny poziom w 2015 roku został osiągnięty przez indeks tworzenia wartości, jego ujemna wartość świadczy o ujemnym wyniku finansowym w dużej części spółdzielni. Przedstawione wyniki uprawniają zatem do stwierdzenia, że rok 2015 dla spółdzielni był bardzo trudny.

Utrzymywał się jednak dość silny trend z lat 2013/2014 i 2012/2013. W latach 2014 i 2015 roku przeciętna spółdzielnia zadeklarowała pomniejszenie powierzchni o 9 ha, a w ciągu ostatnich dwóch lat ubytek ten wyniósł już 16 ha. Spółdzielnie nie były jednorodną zbiorowością pod względem skali

ubytku posiadanej ziemi. Najliczniejszą grupę stanowiły jednostki utrzymujące posiadany areal bez zmian. W ostatnim roku było to 39 RSP (43%). Drugą co do wielkości grupą, bo liczącą 37 podmiotów, były spółdzielnie, w których powierzchnia UR zmalała. Tradycyjnie najmniejszą grupą były jednostki rozwojowe, w których powierzchni gruntów przybyło – w ostatnim okresie takich spółdzielni było 16.

Średnio wśród RSP pozbywających się gruntów zmniejszenie powierzchni wyniosło w 2015 roku 21 ha, podczas gdy w 2014 roku było to 22 ha. Zmalała jednak średnia dla spółdzielni powiększających areal w ostatnim roku – przeciętne powiększenie wynosiło 16 ha w porównaniu do 23 ha w 2014 roku.

Spadek rentowności działalności oraz wolnych środków finansowych spowodował wyraźne ograniczanie strumienia inwestycji w spółdzielniach. W niektórych spółdzielniach oprócz inwestycji prowadzonych ze środków własnych lub z kredytu, decydowano się na leasing maszyn i urządzeń. Ten rodzaj finansowania inwestycji obecny był w 2015 roku w co 11. spółdzielni (w 2014 roku w co 12.), a przeciętna wartość zawartej umowy leasingowej wynosiła 423 tys. zł. Tak więc, jeśli spółdzielnia decydowała się na leasing jako formę finansowania zakupu, to były znaczące inwestycje. Nigdy jednak leasing nie był jedynym sposobem inwestycji – wszystkie spółdzielnie, które w 2015 roku miały umowy leasingowe, charakteryzowały się rozszerzonym typem reprodukcji majątku.

Wyniki a ukierunkowanie produkcyjne

Spółdzielnie o ukierunkowaniu zwierzęcym w trzyleciu 2013-2015 były w najłabszej sytuacji ekonomicznej (tab. 2). Działo się tak głównie za sprawą kryzysu na rynku trzody chlewnej i niskiej opłacalności produkcji. Należy pamiętać, że od 2015 roku dopłaty do produkcji zwierzęcej otrzymywały tylko gospodarstwa utrzymujące przeżuwacze, natomiast nie dotyczyło to gospodarstw utrzymujących trzodę i drób, czyli w przypadku RSP.

W 2015 roku wskaźnik dochodowości działalności gospodarczej dla grupy o ukierunkowaniu zwierzęcym zmalał o 1 p.p., podczas gdy w całym trzyleciu obniżył się już o 3,6 p.p. Podobną korektę zanotowano w przypadku wskaźnika wartości dodanej, który w ostatnim roku obniżył się o 1,6 p.p. Najsilniejszy spadek ze wszystkich grup spółdzielnie zwierzęce odnotowały w dziedzinie dochodowości pracy. Wskaźnik ten mierzony na członka obniżył się o 10,2 p.p., podobnej korekcie uległ wskaźnik wartości dodanej na jednego zatrudnionego, który obniżył się z 80,3 do 69,8 tys. zł. Należy zauważyć, że praca wyrażona wartością dodaną była w 2015 roku wyżej wyceniana w spółdzielniach zwierzęcych niż w tych z działalnością wielostronną. Warto podkreślić, że pozytywnym rezultatem dla tej grupy było powiększanie powierzchni gruntów – w 2015 roku przeciętnie wzrosła ona o 5 ha, podczas gdy w pozostałych ukierunkowaniach odnotowano wyraźne spadki. Bardzo znaczący w tej grupie był spadek wolnych środków – wskaźnik generowania gotówki w 2015 roku był bliski zera, a indeks tworzenia wartości informował o jej utracie. Świadczy to o tym, że uwarunkowania rynkowe z 2015 roku praktycznie uniemożliwiły rozwój, ale i postawiły duży znak zapytania dla dalszego bytu tego kierunku produkcji.

Kolejnym z analizowanych ukierunkowań były spółdzielnie wielostronne, które w ostatnim roku charakteryzowały się najwyższym wskaźnikiem dochodowości działalności gospodarczej w wysokości 24,2%. Wskaźnik ten, tak jak w całej zbiorowości uległ obniżeniu w 2015 roku, jednak należy zauważyć, że skala tego zjawiska była w przypadku tej grupy RSP najmniejsza. Potwierdza się zatem stara zasada, że umiejętne łączenie kilku specjalizacji jest sposobem radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych, a taką był 2015 rok. Nieco gorzej grupa ta wypadła pod względem wskaźnika wartości dodanej, który nieznacznie wzrósł w 2015 roku, ale był o 1,7 p.p. niższy niż w zbiorowości o ukierunkowaniu roślinnym. Było to prawdopodobnie spowodowane relatywnie wyższym zatrudnieniem w grupie RSP wielostronnych, choć i na tym polu grupa ta poczyniła wyraźne zmiany, redukując przeciętne zatrudnienie na 100 ha o 1,7 osoby w ciągu zaledwie 3 lat. Można jednak przypuszczać, że tempo tych zmian mogło być spowodowane ograniczaniem produkcji zwierzęcej, wywołującej największe dysproporcje tego wskaźnika między porównywanymi grupami. Mimo najwyższej rentowności działalności oraz ograniczenia zatrudnienia RSP

Tabela 2. Sytuacja ekonomiczno-finansowa RSP według ukierunkowania produkcyjnego w latach 2013-2015
Table 2. Economic and financial situation APC by direction of the production in the years 2013-2015

Wyszczególnienie/Specification	RSP według kierunku produkcji/RSP by direction production								
	roślinny (panel 44 RSP)/crop (panel 44 APC)			zwierzęcy (panel 15 RSP)/animal (panel 15 APC)			wielostronny (panel 27 RSP)/mixed (panel 27 APC)		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Przeciętny obszar UR/Average area RSP [ha]	616	611	603	615	601	606	445	443	434
Przychody ogółem na 1 ha UR [tys. zł]/Total revenues per 1 ha [thous. PLN]	7,3	7,5	6,7	19,6	18,5	18,8	12,8	12,9	12,7
Pracujący na 100 ha UR [os.]/Employed on a 100 ha [persons]	3,0	2,9	2,8	6,6	6,2	6,1	6,5	5,0	4,8
Wartość dodana [tys. zł/os.]/Value added [thous. PLN per person]	101,1	115,3	102,7	76,4	80,3	69,8	65,8	70,9	69,3
Wskaźnik wartości dodanej/Value added index [%]	42,3	45,2	42,5	35,6	35,9	34,3	40,8	40,4	40,8
Wskaźniki dochodowości/Indicators of profitability:									
Pracy członka [tys. zł/os.]/Per working member [PLN per person]	59,7	72,3	57,5	50,9	50,0	39,8	44,0	45,1	42,4
Działalności gospodarczej/Economic activity [%]	23,7	26,8	22,4	19,7	17,1	16,1	26,2	25,3	24,2
Indeks tworzenia wartości/Value creation index	1,20	2,25	0,74	0,46	-0,04	-1,35	1,03	0,51	-0,73
Wskaźnik generacji gotówki operacyjnej/Generating cash ratio [%]	13,2	16,3	10,9	5,2	1,9	0,3	9,1	7,5	5,0
Stopa inwestycji/Investment rate [%]	1,72	1,14	1,26	1,94	1,15	1,34	2,04	2,25	0,96

Źródło/Source: [Kulawik (red.) 2014, 2015, 2016]

wielostronne nie osiągnęły w 2015 roku dodatniej rentowności kapitału. Dodatni wynik finansowy był często osiągany przez sprzedaż majątku. Obniżył się tu również wskaźnik generowania gotówki operacyjnej o 4,1 p.p., osiągając najniższą w historii wartość 5%, co było prawdopodobnie jedną z przyczyn wyraźnego spadku inwestycji w tej grupie.

Spółdzielnie o ukierunkowaniu roślinnym w ostatnim okresie przeżywają szczególnie trudny czas. Relatywnie niskie ceny zbóż połączone z rekordowo niskimi zbiorami były wyjątkowo widoczne w wynikach tej grupy. Rentowność działalności gospodarczej obniżyła się o 4,4 p.p. i była najniższa w całym analizowanym okresie. Łagodniejszemu obniżeniu, bo o 2,7 p.p., uległ wskaźnik wartości dodanej. Mimo regularnego ograniczania zatrudnienia, w 2015 roku w RSP o ukierunkowaniu roślinnym silnie zaznaczył się spadek dochodowości pracy, z 72,3 do 57,5 tys. zł na członka. Nieco inaczej kształtowała się sytuacja w przypadku wydajności pracy mierzonej wartością dodaną. Wskaźnik ten uległ wyraźnemu obniżeniu, ale nie przekroczył minimum, jakie obserwowano w momencie 25-procentowej przeceny zbóż w roku 2013. Niższa produkcja i relatywnie niskie przychody ze sprzedaży spowodowały obniżenie wskaźnika przychodów na 1 ha użytków rolnych z 7,5 do 6,2 tys. zł. Spółdzielnie o ukierunkowaniu roślinnym w 2015 roku odczuły ograniczenie wolnych środków, gdyż ostatni rok był kolejnym, gdy stosunek nadwyżki operacyjnej do sumy przychodów, wyrażony we wskaźniku generowania gotówki operacyjnej, uległ obniżeniu. Należy jednak zaznaczyć, że pomimo wyraźnej tendencji spadkowej ukierunkowanie roślinne utrzymało ten wskaźnik na najwyższym poziomie. Niewielki wzrost odnotowano w tej grupie w dziedzinie działalności inwestycyjnej. Należy w tym miejscu wspomnieć, że to właśnie spółdzielnie o ukierunkowaniu roślinnym najczęściej przy finansowaniu maszyn i urządzeń korzystały z usług firm leasingowych.

Wnioski

W latach 2013-2015 dochodowość działalności gospodarczej w RSP obniżyła się o 10%. Na taką sytuację w głównej mierze miały wpływ uwarunkowania rynkowe oraz niekorzystny przebieg pogody. W analizowanym okresie najwyższą dochodowością działalności gospodarczej charakteryzowały się spółdzielnie o profilu mieszanym, najniższą zaś te o profilu zwierzęcym. Wyraźnie w ostatnim roku na obniżenie dochodowości w RSP wpłynął nowy system rozdziału płatności bezpośrednich. W wyniku jego wprowadzenia przeciętna spółdzielnia otrzymała w przeliczeniu na 1 ha o około 15% mniejsze wsparcie. W związku z pogorszeniem dochodowości zaobserwowano w zbiorowości RSP ograniczanie zatrudnienia, nie uchroniło to jednak spółdzielców przed spadkiem dochodowości ich pracy.

Od wielu już lat problemem w zbiorowości RSP jest finansowanie działalności przez sprzedaż majątku, w tym głównie ziemi. W latach 2013-2015 w wyniku pogorszenia uwarunkowań skala tego zjawiska wyraźnie pogłębiła się i dotyczyła co trzeciej spółdzielni. Należy jednak podkreślić, że pozostała większa część tej grupy, mimo niskiej opłacalności produkcji powiększała posiadany majątek.

O silnych procesach rozwojowych w znacznej części RSP świadczy również wysoka stopa inwestycji, która w 2015 wyraźnie się obniżyła, zwłaszcza w spółdzielniach o ukierunkowaniu wielostronnym, jednak w dalszym ciągu 57% zbiorowości miało rozszerzony stopień reprodukcji majątku.

Literatura/Bibliography

- Adamski Marcin. 2008. *Procesy dostosowawcze w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych. Program Wieloletni 2005-2009. Raport nr 86* (Adaptation processes in agricultural production cooperatives. Multiannual Program 2005-2009. Report No. 86). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Brzozowski Bronisław. 2005. *Spółdzielczość wiejska w aktywizacji środowisk lokalnych na tle jej współczesnych problemów* (Rural co-operatives activating local environments on the background of its contemporary problems). Kraków: MSDR.
- Helmberger Peter, Sidney Hoos. 1995. Cooperative Enterprise and Organization Theory. *Journal of Cooperatives* 10: 72-86.
- Kulawik Jacek (red.). 2014. *Ranking 300 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w 2013 roku* (Ranking of the 300 best agricultural enterprises in 2013). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kulawik Jacek (red.). 2015. *Ranking 300 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w 2014 roku* (Ranking of the 300 best agricultural enterprises in 2014). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kulawik Jacek (red.). 2016. *Ranking 300 najlepszych przedsiębiorstw rolnych w 2015 roku* (Ranking of the 300 best agricultural enterprises in 2015). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- KZRRSP. 2016. *Biuletyn Informacyjny* (Information Bulletin). Warszawa: Krajowy Związek Rewizyjny Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych.
- Łączyński Artur. 2017. *Rolnictwo w 2016 roku* (Agriculture in 2016). Warszawa: GUS.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. *Prawo spółdzielcze* (The Act of 16 September 1982 on Cooperative Law). Dz.U. 1982, nr 30, poz. 210.

Summary

The aim of this study was to present the changes that occurred in the group of large-scale farms functioning in a form of agricultural production cooperatives (APC) in 2013-2015. Due to little availability of information concerning this form of farms in Poland, the data for the analysis were gathered from the database of the Institute of Agricultural and Food Economics National Research Institute. This database was created in connection with the annual publication of Top 100 APC. The analyses show that the surveyed group of cooperatives in 2015 reached a worse financial ratios than in previous years. However, this did not result in discontinuation of investment and modernization in these farms.

Adres do korespondencji
mgr inż. Marcin Adamski (orcid.org/0000-0002-1164-4966)
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy
ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
tel. (22) 505 45 33
e-mail: adamski@ierigz.waw.pl